

Богдан КОСАНОВИЋ*

ПУШКИН У ЦРНОЈ ГОРИ

Апстракт: Рад се бави рецепцијом Пушкиновог стваралаштва у Црној Гори. Анализирају се први помени руског писца, белешке и чланци о њему, преводи, прославе песникових јубилеја. Од Његоша, па надаље, Пушкин има статус култ-ног песника у Црној Гори.

Кључне речи: *рецепција, Пушкин, Њеџош, преводи*

Корене рецепције оца руске класичне књижевности, Александра Сергејевича Пушкина, ваља нам елаборирати у оквиру богатих руско-црногорских историјских политичких и културних веза.

Средњовековне везе између Русије су првенствено оствариване у равни религије, писмености и уметности. Тако је, углавном, било и за време владавине првог руског цара Ивана IV Васиљевича у историји, познатог као Иван Грозни. Као владалац (1533–1584) он је морао веома много пажње да посвети унутрашњополитичким проблемима, тако да у XVII веку брига Русије за друга словенска племена још није била на ви-дику. Тек је император Петар I (на трону 1696–1725) својом чувеном гра-матом из 1711. године отворио питање узајамне подршке Русије и бал-канских Словена. Ту је управо извор својеврсног култа Русије у Црној Гори, који се постепено формира у XVIII веку, да би са мањим или ве-ћим осцилацијама у народу био распрострањен све до данас.

Зна се да је владика Данило (1697–1735) као изразити русофил успо-стављао чврсте ослонце на Руску царевину, те да је митрополит Васили-је Петровић Њеџош (1744–1766) чак истрајавао у свом настојању да Цр-на Гора уђе у принципат са Русијом. Историчари с правом закључују да

* Професор на Филозофском факултету у Новом Саду

је управо култ Русије и руског цара посебно утицао да Црногорци 1767. године прихвате Шћепана Малог као (лажног) руског цара Петра III.¹

Ослонац на Русију и њену помоћ саставни је део и политике црногорских владара у првој половини XIX века – Петра I (1747–1830) и Петра II Петровића Његоша (1813–1851).

По завештању свога стрица владике Петра I Цетињског, као и по сопственом убеђењу, Његош је следио русофилску оријентацију Црне Горе. Постале су пословичне његове речи из писма руском вицеконзулу у Дубровнику – Јеремији Гагићу:

„Имамо тврду узданицу на свевишњег Бога и на руског цара”.²

У многобројним написима одавно је показано да се Његош „васпоставио под јаким утицајем руске културе”,³ да је своје неке ране песме посвећивао руским историјским личностима или догађајима, да су му рани узор били Державин и Жуковски. Али, Владика црногорски је по највише заслужан за стварање и неговање култа Александра Пушкина у Црној Гори. С Пушкиновим делима се могао упознати и преко „Летописа Матице српске”, на који је био претплаћен још његов стриц, а сам он је постао Матичин члан. Са своја два путовања у Русију доносио је Пушкинова дела. Има сведочанстава да је приликом свог другог боравка 1837. године непосредно после сахране руског песника посетио његов гроб и одржао му опело. Овај пут се из Петербурга вратио са малом штампаријом. Њоме су у „Грлици, Календару црногорском за годину 1839” две Пушкинове песме у оригиналу, на руском: *Бонапарт и црногорци* и *Песня о Георгии Черном*.⁴ Било је то прво упознавање тада многобројне и слабашке интелигенције са делом великог руског песника. Свакако да одабир песама није случајан. Он сведочи о Његошевим не само поетичким, већ идејно-патриотским погледима тадашњим. Наиме, стихови су преузети из збирке *Песме Зайадних Словена*. Прва песма велича храброст и довитљивост црногорских јунака у борби против једне Наполеонове војне јединице, а друга је посвећена владикином кумиру међу ослободилачким вођама – Карађорђу Петровићу. Васпитни

¹ О овој проблематици вид. чланак Живка М. Андријашевића: *Стварање култиа Русије у Црној Гори у XVIII вијеку*. „Словенски гласник”, Подгорица, 1996, бр. 1, стр. 19–37, са позивањем на релевантну литературу.

² Цит. по Ратко Ђуровић: *Његош у Русији*, у: *Енциклопедија Његош*, Подгорица 1999, стр. 150.

³ *Истио*, стр. 160

⁴ „Грлица”, Цетиње 1839, у књигопечатњи правитеља црногорскога, стр. 126–128; 128–130.

значај ових песмотвора је још очигледнији ако се има у виду да на импресуму пише како је овај календар „младежи црногорској посвећен”. Карактеристично је такође да је своју антологију народних песама *Ойледало српско* (Београд, 1845) посветио *Сјени Александра Пушкина*, испевавши му праву оду. Ове песме о црногорским и устаничким српским ратовањима такође је требало да крепе дух поробљеног народа, јер су се – имајући у виду усмену гусларску традицију – доимале као својеврсна народска читанка.

Најзад оно најважније: као што смо то већ показали, поетолошки Пушкинови утицаји, али и стваралачке аналогije, дају се пратити у Његошевим најбољим делима. О привржености Пушкину сведочи и податак да је Његош у Биљарди на зиду ставио портрет руског писца одмах поред иконе своје кућне славе.

На прве преводе Пушкинових дела се у Црној Гори чекало нешто дуже, све до краја XIX века. Најпре је књаз Никола I Петровић превео фрагмент из поеме *Полтава*, под насловом *Гласоноша*. Занимљиво ће бити да је на овај превод обратио пажњу истакнути слависта Ватрослав Јагић. Године 1899. у цетињском часопису „Луча” објављено је више преведених Пушкинових лирских песама: *Пјесник* у преводу Близак Вазате,⁵ те и *Памјатник* (тј. *Сјоменик* – Б. К.)⁶ и *Пјеснику* (објављена у чланку Л. Г. Перовића: *Александар С. Пушкин*).⁷ „Лучи” припада првенство и у преводу првог Пушкиновог прозног дела у Црној Гори. Била је то приповетка *Мећава* (из збирке *Белкинове ѝриче*), у преводу Петра Б. Мајића.⁸ Песма *Црногорци и Бонайарша*, која је очигледно прирасла црногорском срцу, објављена је у препеву Бранка Гојнића у *Државном календару Црне Горе за 1920. годину*. Поседних издања Пушкинових дела није било све до 1954. године, по свој прилици највише зато што су били приступачни одговарајући квалитетни преводи из Србије и Хрватске. Дакле, те послератне 1954. године цетињска издавачка кућа „Народна књига” објавила је поему *Руслан и Лјудмила* у преводу Николе Бертолина. Наравно, Пушкин је заступљен и у основношколској лектири.⁹ Најновији покушаји превода везани су за публикавање књиге *Пушкински календар*, у којој су се у препеву појединих песама огледали М. Шћепановић

⁵ „Луча”, 1849, бр. 3–4, стр. 111.

⁶ *Истио*, 1899, бр. 5–6, стр. 192.

⁷ *Истио*, стр. 194.

⁸ „Луча”, 1900, бр. 3, стр. 149–158.

⁹ Вид. нпр. књигу *Бајке*, намењену II разреду основне школе. Приредили Б. Ђерковић и Ј. Чађеновић, Титоград, 1986. и поновљена издања.

и Р. Нешовић (мање-више успешно) и особа потписана са „С. Величковић и др.” (неуспешно).¹⁰

Запажа се да су, како смо ти видели, малобројни црногорски преводи Пушкинових дела у временском раскораку са доста бројним написима о њему. Наиме, све до 1880. године у црногорској средини се чекало на прве вести о овом писцу. Годину дана раније, поводом Пушкинове осамдесетогодишњице рођења, у Русији је расписан конкурс за Пушкинов споменик у Москви. Победио је пројекат Александра Опекушина, а подизање овог споменика добило је карактер општеруске свечаности.

О припремама за обележавање стогодишњице Пушкиновог рођења анонимни извештач „Глас Црногорца” је објавио следећу белешку:

„Из Петрограда смо данас добили следећи телеграм: Пушкинска прослава почиње 26. маја актом Академије Наука и великом банкетом новинара и литерарних друштава, а завршује се 30. маја варошким празником. Гости се очекују особито из словенскијех земаља. Личних позива бити неће, а пријатељи ће бити радосно дочекани”.¹¹

У току јуна исте године „Глас Црногорца, лист за политику и књижевност” је пратио свечаности које су тим поводом припремане и организоване у пишчевој отаџбини, али и у Црној Гори. Најпре је у броју од 5. јуна 1899. године под општим насловом *Пушкинска прослава у Петрограду* дат подробен опис са свечаног заседања Руске академије наука, којој је председавао Велики кнез Константин Константинович Романов. Ту знајемо да је међу званицама у првим редовима седео и „генерал Сава Грујић, посланик Србије”. После поздравног говора Великог кнеза уследила је беседа проф. Санктпетербуршког универзитета, академика А. Н. Веселовског. Читани су и поздравни говори словенских академија наука (српске и чешке), те и руских словенских друштава. Телеграм црногорског краља Николе је гласио:

„Долазим да се придружим осјећајима оправданог поноса, којим су сва срца у истини словенска данас испуњена. Велики Пушкин је тако-

¹⁰ Реч је о Пушкиновој песми која је овде објављена под рогобатним насловом *Призив*. То је у ствари позната варијација на Бајронову тему, настала 1830. године, али за песниковог живота није штампана. Њен прави назив је *Заклинание*, што би се могло превести као *Заклињање*, тј. *Бајање* („О, ако је истина...”). Егземпларан је по некоректности превод почетног стиха друге строфе „Явьсь, возлюбленная тень» (у преводу «Вољена сени, јава дај ми» (sic!)), али и не само он. Велики песник није заслужио овакву неукост. (Вид. Н. В. Кондакова, В. В. Чепунков: *Пушкински календар 1799–1999*. Предео са руског В. Ашанин, Цетиње, 2004, стр. 46)

¹¹ „Глас Црногорца”, 15. V 1899, стр. 3.

Ђер једна од најљепшијех свјетскијех слава, јер је свијет отаџбина великијех генија. Дан који га је прије сто година видио родити се, изазивље међу нама срдечно и благородно сјећање. Његову пјесму посвећену начину ратовања Црногораца декламира овдје у љијепом и богатом језику пјесниковом одушевљена омладина, пуна благодарности, и наше школе одјекују његовом: ‘Черногорци – што такое? Бонапарте вопросил’. Ова пјесма такођер спомиње свете традиције заједнице искушења и славе, које вежу Црну Гору са светом Русијом. Изволите, Велики Књаже, ви као најмлађи побратим великога слављеника, бити најбољи тумач високом скупу, ком пресједаваше, нашега безграничнога дивљења према великом пјеснику, који се данас слави, и посредник усклика из нашијех срдаца: Ура Цару и Русији а слава Пушкину!’

У оквирима подналова *Свечана задушница* речено је да су у Казанском саборном храму служени заупокојне литургије и парастос, да је чинодејствовао митрополит Антоније (заправо викарни митрополит санктпетербуршки и ректор Духовне академије – Б. К.), који је потом говорио о Пушкиновој религиозности. Анонимни извештач истиче и присуство великих кнегиња Милице и Стане, ћерки црногорског књаза Николе. У трећем одељку овог подужег чланка смештен је напис о свечаном ручку који су приредили престонички новинари, а коме је присуствовао и песников унук Александар Александрович Пушкин.

Извештач није пропустио да истакне како је четрдесет и четири године после своје смрти Пушкин стекао свеопште признање у Русији:

„У објема престоницама и по свој Русији, послје богослужења за покој душе пјесникове, приређена су за народ читања о великом народном писцу, или што из његовијех дјела. У спомен јубилеја приређују *Пјесму о Олеју* са илустрацијама познатог умјетника Васнецова. Да се по Русији распростре што више слика Пјесниковијех такођер се постарало. За упомену јубилеја сливене су медаље сребрне и бронзове (...)”.¹²

Да су Пушкинове свечаности имале општесловенски карактер, сведочи и скуп који је уприличио пољски часопис „Крај” (из Санкт Петербурга), окупивши како руске званице, тако и пољске научнике, публицисте, књижевнике и уметнике разних профила – из Русије и иностранства. Детаље о тој вечери саопштио је лист „Новое времја”, а пренео, на својој првој страници, „Глас Црногорца”.¹³ У истом броју овај црногор-

¹² „Глас Црногорца”, 5. VI 1899, стр. 1–2.

¹³ Аноним: *Пушкинска йрослава у Пејтрограду*. „Глас Црногорца”, 12. VI 1899, стр. 1.

ски недељни периодик је започео публикавање *Бесједе академика Кониа на свечаном скупу петроградске Академије у славу Пушкинову*.¹⁴ Овај истакнути правник, оратор, књижевник и јавни посленик своје излагање је започео констатацијом:

„Пјесник с разгранатом душом Пушкин је био не само генијална личност, него и велика појава руског живота, у чему, са разнијех гледишта, наликују један другом Гогољ, Достојевски и Бјелински. А велика појава не може се никад исцрпсти”.

На сам дан песниковог рођења „Глас Црногорца” је из „Петроградских ведомости” пренео чланак под карактеристичним насловом *Пушкинове заслује у историји развића руске књижевности*.¹⁵ У следећем броју хроничар нам даје сада за нас драгоцене податке о томе како је Пушкинова стогодишњица прослављена у црногорској престоници:

„У сриједу, 26 маја, у који се дан родио прије сто година Александар Пушкин, отпочеле су свечаности у Петрограду и по свој Русији у славу великог руског пјесника; и тај дан су наша друштва, Читаоница и Горски Вијенац заједно са гимназијом приредили свечани скуп у славу великога сина братскога нам народа рускога.

Зетски Дом је био окићен заставама, а велика дворана Читаонице изнутра свечано декорирана Слављениквом сликом у вијенцу од свјежег цвијећа. У 10 ½ сати пред подне двопрана је била пуна одабраног грађанства и ученика гимназије. Ту су били царско-руски министар г. Губастов са својим секретаром г. Лермонтовим; сви наши великодостојници и од странијех дипломата инглески министар г. Кенеди. Народа је било пуно претсобље и испод прозора Читаонице. У то је дошао Њ. В. Господар са Њ. С. Књазом Мирком, дочекани пјевањем хора народне химне и клицањем: Живјели!”

Свечаности је отворио престолонаследник – књаз Мирко, искористивши прилику да истакне величину „братске Русије” и руског духа уопште. Он је Пушкина назвао „једним од најславнијих својих синова на пољу ума, срца и пјесме”. Затим је царски изасланик министар-резидент Губастов говорио о Пушкиновом познавању српских народних песама и досадашњим преводима његових дела на српски језик, наравно посебно похваливши превод књаза Николе. Потом је гимназијски професор Лазар Перовић говорио о животу и раду Пушкиновом. Ученици

¹⁴ Вид. исти лист од 12. VI 1899, стр. 2, и 19. VI 1899, стр. 2–3. Преводац није потписан. Иначе, А. Ф. Кони је био добро познат руским писцима тога времена, а Лав Толстој му дугује сиже свога романа *Васкрсење*.

¹⁵ „Глас Црногорца”, 26. VI 1899, стр. 2–3. Преводац није потписан.

цетињске гимназије рецитовали су Његошеву песму *Сјени Александра Пушкина* и Пушкинову *Бонайарџи и Чернојорци*.

У следећем фрагменту овог уводника сажето и афирмативно се истиче значај Пушкинових умотвора за руски народ. Ту, између осталог, читамо и следеће:

„Име Пушкиново испуња овијех дана све пространство велике Русије; братски нам народ руски слави стогодишњицу од рођења једног од највиших му синова; од колибе до царског двора – у свакој кући руској спомиње се име Александра Пушкина са дубокијем признањем, са оправданијем поносом, са искреном поштом”.¹⁶

Уводник се затвара новим фрагментом – популарним излагањем Пушкиновог животописа.

Поводом стогодишњице Пушкиновог рођења Живко Драговић, професор цетињске гимназије и Дјевојачког института „Царица Марија”, исказао се као добар познавалац Пушкинових по обиму великих творевина – поема, драма и романа *Јевѣније Оњеџин*.¹⁷

Ширење и развој просвете у Црној Гори на размеђу XIX и XX века доприносе ширењу круга савремене интелигенције и појави нових специјализованих часописа који прате књижевна збивања у региону. Тако је Лазар Перовић, уредник часописа „Луча”, приказао излазак из штампе одабраних Пушкинових дела у Матици српској¹⁸ и Матици хрватској.¹⁹

Стогодишњица Пушкинове смрти посебно је бележена у Котору, у чему су се организацијом истакли Народни универзитет Боке и Руска колонија у Котору. Том приликом је на свечаности у которском Официрском дому о везама Бокеља и Пушкина говорио Петар Шеровић. Пригодно предавање о руском песнику одржала је професор которске гимназије Марија Никифорова. Њени ђаци су декламовали Његошеву посвету *Сјени Александра Пушкина* и неке Пушкинове песме (*Бонайарџа и Чернојорци*, *Зима*, *Писма ... из Јевѣнија Оњеџина* и др.). Иван Мојсијенко је отпевао једну арију *Пикове даме* Чајковског.²⁰

Од радова о Пушкину насталих пре Другог светског рата треба истаћи прилог Димитрија Ђуровића: *Пушкин као вођ у ризници мајерње*

¹⁶ Аноним: *Слава А. С. Пушкину*. „Глас Црногорца”, 29. VI 1899, стр. 1–2.

¹⁷ Живко Драговић: *Литерарно-критичке минијатуре*. „Нова Зета” (Цетиње), 1889, бр. 12, стр. 447–451; 1890, бр. 1, стр. 20–24; бр. 2, стр. 53–56.

¹⁸ „Луча” (Цетиње), 1889, бр. 7–8, стр. 342.

¹⁹ „Луча” (Цетиње), 1900, бр. 5, стр. 262.

²⁰ О овом културном догађају је писао которски „Глас Боке” од 27. фебруара и 6. марта 1937. године.

језика и тумач руске мисли, објављен у београдском часопису „Учитељ” за 1937. годину, а после рата прештампан у Подгорици у облику посебне брошуре.

После Другог светског рата могуће је већ говорити о појави научно-критичких чланака и огледа о различитим аспектима Пушкиновог стваралаштва у периодикама као што су „Стварање”, „Био-библиографски вјесник”, „Побједа” и др. Међу значајнијим доприносима су радови Р. Лалића (пригодан текст о Пушкиновом животу и стваралаштву) и Н. Мартиновића (о Његошевем боравку у Пскову).

Нове импулсе упознавању новијих генерација са делом великог руског песника дала је прослава 200-годишњице његовог рођења. Међу многобројним манифестацијама поменућемо неколике. Најпре веома добро посећено књижевно вече које је одржано 19. маја у амфитеатру Филозофског факултета у Никшићу. Осим програмског рецитала под насловом *Два века Пушкина*, према сценарију проф. др Богдана Косановића и у лепој режији доц. др Маријане Киршове, студенти русистике су тада извели и драматизацију Пушкинове приповетке *Госпођа сељанка*. Јубилеј је обележен и у Бијелом Пољу (музичко вече), трибином у Никшићу (24. септембра, о Пушкину је говорио проф. др Миладин Вуковић), свечаном академијом на Цетињу (у организацији Друштва црногорско-руског пријатељства и Градске библиотеке и читаонице „Његош”).

У Подгорици је јубиларни програм приредило Свесловенско друштво Црне Горе, које је у свом гласилу „Словенски гласник”, бр. 3–4 за 1998/99. годину штампало прилоге Миладина Вуковића и предавање академика Душана Мартиновића, одржано у Црногорској академији наука и умјетности.

Најзад о љубави црногорског народа према Пушкину и његовом трајном присуству у Црној Гори сведочи чињеница да је 13. септембра 2002. године у центру Подгорице, на платоу испред галерије „Центар”, откривен веома леп споменик „узорном мајстору поезије и учитељу мудрости”.²¹ Његови аутори су Руси – вајар Александар Таратинов и архитекта Михајло Корсија. Тако сада грађани Подгорице и путници-намерници и симболично имају прилику да седну на клупу поред Наталије Николајевне, загледајући се у фигуру Александра Сергејевича у стојећем ставу. Дружење и пријатељство са Пушкином наставља се и у новом миленијуму.

²¹ Вид. чланке А. О. у „Побједи” од 13. септембра 2002, стр. 11 (*Поклон Москве Подгорици*) и 14. септембра исте године, стр. 32 (*Мајстор поезије и учитељ мудрости*).

Богдан КОСАНОВИЧ

ПУШКИН В ЧЕРНОГОРИИ

Резюме

Данная статья представляет собой часть нашего многолетнего исследования восприятия Пушкина в Черногории.

Корни восприятия «Адама классической русской литературы» рассматриваем в рамках богатых русско-черногорских политических и культурных связей. В этом смысле крупнейшей датой можно считать 1711 год, когда царь Петр Великий своей известной грамотой открыл вопрос взаимоподдержки России и балканских славян. Эта миссия была осуществлена под влиянием сподвижника Петра – Саввы Лукича Владиславича-Рагузинского, по происхождению герцеговинца, чья одна часть семьи нашла приют в Боке Которской. Владиславич подарил царю двух негритенков; одному из них суждено было стать Пушкинским прадедом по матери – Абрамом Петровичем Ганибалом. Начиная с XVIII века, черногорские правители, как правило, опирались на Россию и ее помощь. С культом России непосредственно связано соиздание культа Пушкина, в чем, как широко известно, крупнейшие заслуги принадлежат Петру Петровичу Негошу. Он в календаре «Грлица» в 1839 году напечатал в подлиннике два стихотворения Пушкина (*Бонапарт и черногорцы* и *Песня о Георгии Черном*). Кроме того, своему кумиру он посвятил оду *Тени Александра Пушкина*.

Однако, на первые переводы произведений Пушкина в Черногории надо было ждать вплоть до конца XIX века. Само собой разумеется, что после Второй мировой войны произведения Пушкина нашли место в списке школьного домашнего чтения. Новейшие переводческие попытки связаны с изданием перевода книги *Пушкинский календарь* (Цетине, 2004). По сравнению с переводами, очерков и статей о Пушкине значительно больше. Празднование Пушкинских юбилеев: столетия со дня смерти и двухсотлетия со дня рождения послужили поводом для усиления интереса к творчеству великого русского поэта.

Общение и дружба с Пушкиным в Черногории продолжается и в новом тысячелетии.

Краткая аннотация: В статье речь идет о восприятии творчества А. С. Пушкина в Черногории. Проводится анализ первых отзывов о творчестве русского писателя, заметок и статей, посвященных его творчеству. Внимание уделяется также переводам его произведений и празднованию его юбилеев. Начиная с П. П. Негоша, вплоть до наших дней, Пушкин является культовым поэтом в Черногории

